

ISSN: 2450-8160

Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka

wydanie specjalne

Warszawa
2021

Editorial Team

Editor-in-chief: *Gontarenko N.*

EDITORIAL COLLEGE:

W. Okulicz-Kozaryn, *dr. hab, MBA, Institute of Law, Administration and Economics of Pedagogical University of Cracow, Poland;*

L. Nechaeva, *PhD, PNPUI Institute K.D. Ushinskogo, Ukraine.*

K. Fedorova, *PhD in Political Science, International political scientist, Ukraine.*

ARCHIVING

Sciendo archives the contents of this journal in ejournals.id - digital long-term preservation service of scholarly books, journals and collections.

PLAGIARISM POLICY

The editorial board is participating in a growing community of [Similarity Check System's](#) users in order to ensure that the content published is original and trustworthy. Similarity Check is a medium that allows for comprehensive manuscripts screening, aimed to eliminate plagiarism and provide a high standard and quality peer-review process.

About the Journal

Herald pedagogiki. Nauka i Praktyka (HP) publishes outstanding educational research from a wide range of conceptual, theoretical, and empirical traditions. Diverse perspectives, critiques, and theories related to pedagogy – broadly conceptualized as intentional and political teaching and learning across many spaces, disciplines, and discourses – are welcome, from authors seeking a critical, international audience for their work. All manuscripts of sufficient complexity and rigor will be given full review. In particular, HP seeks to publish scholarship that is critical of oppressive systems and the ways in which traditional and/or “commonsensical” pedagogical practices function to reproduce oppressive conditions and outcomes. Scholarship focused on macro, micro and meso level educational phenomena are welcome. JoP encourages authors to analyse and create alternative spaces within which such phenomena impact on and influence pedagogical practice in many different ways, from classrooms to forms of public pedagogy, and the myriad spaces in between. Manuscripts should be written for a broad, diverse, international audience of either researchers and/or practitioners. Accepted manuscripts will be available free to the public through HPs open-access policies, as well as we planed to index our journal in Elsevier's Scopus indexing service, ERIC, and others.

HP publishes two issues per year, including Themed Issues. To propose a Special Themed Issue, please contact the Lead Editor Dr. Gontarenko N (info@ejournals.id). All submissions deemed of sufficient quality by the Executive Editors are reviewed using a double-blind peer-review process. Scholars interested in serving as reviewers are encouraged to contact the Executive Editors with a list of areas in which they are qualified to review manuscripts.

ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУРНИНГ ИЖТИМОИЙ - ҲАРБИЙ СТРАТЕГИЯСИ

Турсунмурод Маматқобилов
Ўзбекистон Республикаси
Қуроли кучлари Академияси
Гуманитар фанлар кафедраси доценти,
сиёсий фанлар номзоди
(Тошкент, Ўзбекистон)

Аннотация.

Мазкур мақолада темурийлар авлодидан бўлган шох ва шоир Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг Ҳиндистон ва Хуросондаги ҳарбий юришлари ҳақида маълумот берилган.

***Таянч сўзлар:** ҳарбий стратегия, қўшинларни сақлаш, тартиб-қоида, қурол-аслаҳа, ҳимоя ва ҳужум.*

Аннотация.

В статье представлена информация о военных походах царя Тимуридов и поэта Захириддина Мухаммада Бабура в Индию и Хорасан.

***Ключевые слова:** военная стратегия, сохранение войск, дисциплина, вооружение, защита и нападение.*

Abstract.

This article provides information about the military campaigns of the Timurid king and poet Zahiriddin Muhammad Babur in India and Khorasan.

***Keywords:** military strategy, troop conservation, discipline, armaments, defense and attack.*

Ўтмишдаги салтанатлар фаолиятидан маълумки, ҳарбий жанглари сирлари, қўшинларни сақлаш, тартиб билан иш юритиш, янги аслаҳалар билан бойитиш тажрибалари ҳарбий хизматчиларимизда ўтмишимиздан гурур, янгилик яратишга ҳавас уйғотиши ва Ватанга муҳаббатли бўлишни тарғиб этиши муқаррар. Айниқса, Амир Темур ва Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ҳарбий маҳоратини, уларнинг юксак жанг тажрибаларини туран таҳлил қилиш орқали мамлакатимиз муҳофаза тизимини илмий жиҳатдан тўдиришимиз мумкин. Заҳириддин Муҳаммад Бобур Ҳиндистонни тасарруфига киритгунга қадар, энди қирқ ёшга қоралаётган паллада юрт олиб юрт берган, муҳорабаларда суяги қотган, дўст вафосидан кўра атрофидагиларнинг хиёлати, бевафолигидан кўп озор чеккан подшоҳ сифатида гавдаланади. У Ҳиндистонга юриш қилгунга қадар, аввал Мовароуннаҳрда Аҳмад Танбал, кейинчалик Хисравшоҳ, Шайбонийхон, Бухоро учун курашда Абдуллахон билан жанг қилган, галабалар нашидасини сурган, мағлубиятлар аламини тортган - улкан муҳораба мактабини ўтаган. Бобур юз-юз элик минг аскар, айниқса, икки мингта жанговар филга (таъбир жоиз бўлса, бу филлар ўша пайтда муҳораба майдонида бугунги танк вазифасини ўтаган) эга ҳинд саркардаси Иброҳим Лодий

армиясига қарши нисбатан кам сонли лашкар билан курашиб, галаба қозонган. У, биринчи галда, ҳинд, пушту ва балужларнинг жанг майдонида ҳали бу аслаҳага дуч келишмаганини билиб, ундан руҳий таъсир воситаси сифатида ҳам фойдаланади. Кашмир яқинидаги Бажавр жангида унинг туфангчилари шижоат кўрсатиб, ғанимни таҳликага солиб қўйишади. Бу эса Бобурга янада мукамалроқ қурол яратиш ғоясини беради: "Бажавр эли чун туфангни кўрмайдур эдилар, туфанг униндин ҳеч парвое қилмадилар, балки туфанг унини эшитгач тамасхур қилиб, муқобалада шаниъ ҳаракатлар қилурлар эди. Ўшал куни Устод Алиқули беш кишини туфанг била отиб йиқди. Ўзга туфангандозлар ҳам туфанг отмоқта бисёр жалодат кўрсатиб, яхшилаб оттилар. Калқондин, жибадин, говсардин ўтқара-ўтқара, йиқита-йиқита оттилар. Оқшомғача шояджим, етти-секкиз-ўн бажаврий туфанг била йиқилди. Андин сўнгра андоқ эдиким, туфангнинг зарбидин бош чиқара олмаслар эди". Юқоридаги парчадан муҳорабада туфангчилар яхши ҳаракат қилишгани, натижадан Бобурнинг қувонгани кўриниб турибди. Бироқ унинг хаёлига туфангдан кўра мураккаброқ аслаҳа яратиш фикри келади ва изланади. У Хуросон ва Мовароуннаҳрдаги жангларда "Рум дастури била" уруш олиб борган. Бу услубдаги жангда ҳарбий аробалардан фойдаланиш кўзда тутилган. Шу дастурга Бобур янгилик киритишга ошиқади: туфангчиларнинг жанг майдонидаги ўрнини алмаштириб, улардан олдин янги ихтироси бўлган аробаларни қўяди. Бу янгилик аввалги туфангандозлар кўрсатган жасоратдан кўра самаралироқ бўлади ва Бобурга янги изланишлар эшигини очади: "Рум дастури била аробаларнинг орасида занжир ўрнига... арғамчилар эшиб, бир-бирига боғлайдилар. Ҳар икки ароба орасида олти-етти тўра бўлғай. Туфангандозлар бу ароба ва тўраларнинг кейнида туруб, туфанг отқайлар. Бу асбобнинг тартиби жиҳатидин беш-олти кун бу юртта таваққуф бўлдук". Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳарбий қуролни янада такомиллаштириш, "фаранги" отиш устида ўйлай бошлади. "Фаранги", бугунги ибора билан айтганда, ўқ отар тўп бўлиб, биринчи марта Бобур томонидан ҳинд муҳорабасида қўлланилган. Бундан олдин ҳам бу қуролнинг одмироқ нусхасидан фойдаланилган. Бобур туфангни такомиллаштириш, душманнинг кенгроқ майдондаги сафига зарба берадиган фарангий қурол ясашга астойдил киришади. Шундай қилиб, 1525 йил воқеалари баёнидан бошлаб, "Бобурнома" саҳифаларида Устод Алиқули - ҳарбий тўп ясовчи уста номи тез-тез келади: "Устод Алиқули ҳам ғулнинг олдидин неча қатла яхши фарангилар отти. Мустафо тўпчи ҳам ғулнинг сўл қўлидин ароба устидаги зарбзанлар била яхши зарбзанлар отти". Мазкур парчадаги бир жиҳатга эътибор берайлик: Бобур ҳарбий аслаҳалари қаторига энди аробаларга ўрнатилган зарбзан қурол ҳам қўшилган. Туфанг, тўп, зарбзанларнинг душман аскарларини ваҳимага солгани Бобурда янги ғояларни амалга ошириш иштиёқини туғдиради ва бу ишнинг устаси Устод Алиқули билан бирга мутлақо янги қурол - артиллерия аслаҳасининг илк намунасини яратишга киришади. Бобурнинг бу ишни охирига етказгунга қадар сабр-бардош, чидам, узлуксиз изланиш олиб боргани ғоят ибратлидир. Ҳиндистондаги Бийана қўрғонини эгаллаш анча мушкул кечади. Қўрғоннинг баландлиги, ичкарига киришнинг мушкуллиги бор ҳарбий имконият

билан уни эгаллашга йўл бермайди. Шунда Бобур янги қуролини маълум бир жойга ўрнатиб, катта ҳажмдаги нишон ўқини узоқроқ масофага етказадиган ускуна устида иш бошлайди. Бу гоёни Устод Алиқулига айтиб, топшириқ беради. Қисқа вақт ичида Устод Алиқули ускуна мажмуаси билан тайёр бўлганини билдиради. Бобур бу аслаҳанинг "қозон қуярининг тафарружига бордик", деб ёзади. Бунда "қозон" тўпнинг пороххонаси бўлиб, унинг чидамлилиги, ҳисоб-китоби (ўтга дош бериш даражаси, тебраниш ҳолати, ўқни аниқ масофа ва мўлжалга етказа билиши ва бошқалар) аниқ бўлиши лозим эди. Устод Алиқули билан "ҳаммуаллифликда" янги қурол яратиш жараёни Бобурнинг инсон руҳий кечирмаларининг билимдони эканини кўрсатадики, "Бобурнома"даги Устод Алиқулининг ҳолати тасвири бунга мисол: "Бийана ва баъзи кирмаган қўрғонлар маслаҳатиға бир улук қозон Устод Алиқулиға буюрилиб эрдиким, қуйгай. Ўра ва жамиъ масолиҳини тайёр қилиб, манга киши йиборди. Душанба кун муҳаррам ойининг ўн бешида (эътибор берайлик, Бобурнинг ўзи ҳам бу тарихий воқеанинг кунини аниқ бермоқда, назаримизда унинг ўзи ҳам бу янгиликни тарихий воқеа эканлигини таъкидлаган бўлса ажаб эмас - ҳ.к.) Устод Алиқулининг қозон қуярининг тафарружига бордук. Қозон қуяр ернинг гирдида секкиз кўра қилиб, олотни эритибтур. Ҳар кўранинг тубидин бир ариғе бу қозоннинг қолибига рост қилибтур. Биз борғоч, кўраларнинг тешукларини очти, ҳар ариғдин эриган олот сувдек шарилдоб қолибга кирар эди. Бир замондин қолиб тўлмай, бу кўралардин келатурган эриган олотнинг келмоғи бирар-бирар мунқатиъ бўлди. Кўрада ё олотта қусуре бор экандур. Устод Алиқулиға гариб ёмон ҳолате бўлди. Дарин эдиким, ўзини қолиб ичидаги эриган мисқа ташлагай. Устод Алиқулиға дилжўйлик қилиб, хилъат кийдуруб, бу инфийолдин чиқардук"[1].

Бобур устанинг тўпдаги камчиликни қисқа муддатда аниқлаб, яна зудлик билан бу масаладан лашкарбошини хабардор этишни ўз бурчи деб билганини таъкидлайди: "Бир-икки кун қолиб совуғондан сўнг очтилар. Устод Алиқули кўп башошат била киши йиборибтурким, қозоннинг тош уйи беқусурдур (бунда бир масалага диққатни қаратиш зарур: тўпни яратишда унинг қозони - пороххонаси, назаримизда, техник жиҳатдан энг мураккаб муаммо бўлган кўринадики, Бобурнинг хавотири ҳам Алиқулининг аслаҳанинг шу нозик қисми бутунлигидан хурсандчилигини шоҳга етказишга шошгани ҳам шу билан изоҳланади - ҳ.к.). Дорухонасини қуймоқ осондур. Қозоннинг тош уйини чиқариб, жамеъни анинг ислоҳига таъйин қилиб, ўзи қозоннинг дорухонасини уймоққа машғул бўлди". Хуллас, Бобурнинг сабри, устанинг маҳорати тез орада юксак натижа беради: ҳарбий аслаҳалари ичида энг қудратли, муҳорабаларда душманга даҳшат солувчи тўп яратилади. Бобур бу ўринда икки масалада ўзининг синчковлигини намоён этаётир: биринчидан, у тўп нишонининг масофасини аниқ белгиламоқда, чунки бу қуролнинг асосий сифат белгиси - ўқ қанчалик узоқроққа етишига боғлиқ. Иккинчидан, унинг Устод Алиқулига қилган инъоми фақат энг катта хизмат кўрсатган, эътиборли кишиларга аталадиган совға бўлиб, бу ҳам Бобурнинг мазкур масалага нечоғли эътибор билан қараганини кўрсатиб турибди. Устод Алиқулининг

ютуғи Бобурни қаноатлантирган, албатта. Аммо у тўпни янада такомиллаштириш, зарба бериш қудрати ва ўқининг учиш узоқлигини ошириш устида бош қотирган. Тажриба чоғида тўпнинг қозонхонаси ёрилиб, бир парчасигина саккиз кишининг жонига зомин бўлган экан, бу тўпнинг катталиги қанча бўлган? Бобур даврида бунчалик иссиқбардош, юқори даражадаги ўтга чидамли металлар қаердан олинган? Бу саволларга бериладиган жавоблар миллий армиямиз тарихига доир ихтиролар таҳлилига боғлиқки, бу ўринда биз турли соҳалардаги олимларимизнинг жавобига бугунги ўқувчининг чанқоқлигини айтишни истар эдик. Хуллас, Заҳриддин Бобур масалага жиддий қарайди: тўп ўрнатиладиган жой тупроғи, тупроқнинг таркиби, ернинг тўп зарбига бардошлилиги, муҳораба майдонининг мувофиқлигини ўрганади ва бу ишлар назоратини бевосита ўз қўлига олади. Тўп отишда, тажриба чоғидаги каби, фожа такрорланмаслигини истаб, бу ишни ўрганишга масъул "муҳассислар ва белдорлар"дан иборат ҳайъат тайинлайди. Ана шу ишлар бажарилиб, кўнгли тўлгандан кейингина бошқа қурол, анжомларни ҳозирлашни буюради: "Устод Алиқули тош отар учун бир боғда ясси ерни ихтиёр қилди. Муҳассислар ва белдорлар таъйин бўлдимки, қозон қурари учун булжор кўпорғайлар. Жамиъ черик элига фармон бўлдимки, тўра ва шоту ва навқари тўраниким, қалъагирлик асбобидур, тайёр қилгайлар". Шу ўринда бир масалага диққатни тортмоқчимиз. Бобур янги ихтиро қилинган тўпни жангга ҳозирламагунча эгаллаши қийин бўлган кўрғон ҳужумига ўтмаган. "Бобурнома"да Бийана кўрғонининг жуда баланд, мустаҳкамлиги бир неча марта такрор айтилганки, унга қилинган ҳужумлар зое кетиб, мақсадга эришилмаган. Анча мукамаллаштирилган тўпнинг яратилганига ишонч ҳосил қилганидан сўнг Бобур "қалъагирлик асбоб"ларини ҳозирлаш вақти етганини билдирмоқда. Шундан ҳам бу аслаҳанинг яратилиши Бобурнинг Ҳиндистонни ўз тасарруфига киритишида нечоғли зарур бўлганини билиш мумкин.

Заҳриддин Бобур Иброҳим Лўдийга қарши муҳорабага жуда жиддий ҳозирлик кўради. Бу унинг учун ҳаёт-мамот жанги эди. "Бобурнома"нинг шу жангга оид саҳифаларини ўқир эканмиз, Бобурнинг муҳораба майдонларида лашқари жойини белгилашида, аскарларни душман зарбасидан ҳимоя этиб, ҳисобсиз қирғинларга йўл қўймасликда, аввало, ўзи яратган, такомиллаштиришда бош бўлган тўпларга, тўпчилар хавфсизлигини таъминлашга диққат қилганини кузатамиз. У аввал тўп ўрнатиладиган майдонни танлаб, тўпни жойлаштириб, кейин муҳорабанинг бошқа бўғинларига эътибор қаратган: "Устод Алиқулининг фарангий ва зарбзан отмоғини тафарруж қилдим. Ушбу кун Устод Алиқули фарангий тоши била икки кемани уруб синдуруб, гарқ қилди. Мустафо ҳам ул юздин фарангий тоши била икки кема уруб синдуруб, гарқ қилди. Улуғ қозонни жанг жойига элтиб, ерини ясамоққа Мулло Фуломни муҳассил қўюб, бир пора ясавуллардин ва жалд йигитлардин анга кўмак таъйин қилиб, ёниб келиб, ўрду тўғриси бир оролда маъжун едук." Бобур Мулло Фулом исмли кишига тўпларни ўрнатиш ишини назорат қилишни тайинлаб, ўзи оролчага бориб нафасини ростлар экан, шу жойдан туриб тўпсозлар ишини кузатади, зарур топшириқларни бериб, бу жараённи бир лаҳза ҳам

назаридан четда қолдирмайди: "Намози пешин Устод қошидин киши келдиким, тош тайёр бўлбтур, не фармон бўлур? Фармон бўлдиким, бу тошни отсун, яна мен боргунча яна бир тошни тайёр қилсун". Бобур ўзининг бу яратувчилик фаолияти, ихтироси натижасини Иброҳим Лўдийни буткул тор-мор этганда кўп эслайди.

"Бобурнома"да 1528 йилнинг охиридаги воқеалар тасвирида Бобур уста номини аввалгидек Устод Алиқули деб эмас, балки устод билан келтиради. Бу бежиз эмас. Бу, биринчи марта Бобурнинг юксак бир нияти, орзуи - ўша даврда мукамал тўп яратишни амалга оширган моҳир қуролсоз устага эҳтироми, унинг хизматини қадрлагани бўлса, иккинчидан, таъкидлаганимиздек, худди шу қурол Ҳиндистонда унинг ғалабасини таъминлашда муҳим омиллардан бири бўлган. Яна бир жиҳатга эътиборни қаратайлик. "Бобурнома"да муаллиф қуйидаги жумлани келтиради: "Нодирул-аср Алиқули ўз улуси билан гулнинг олдида эди ва милтиқ ва зарбзан ва тош отмоққа ишлар қилур эдилар". Бунда давр шоҳи ўзининг моҳир хунарманд устасига "нодирул-аср", яъни асрнинг нодир кишиси, деб баҳо бермоқда. Бу Устод Алиқулининг юксак эътиборга ноил бўлганини кўрсатади. Яна худди шу парчадан биз Устод Алиқули шунчаки устоз эмас, балки Заҳириддин Муҳаммад Бобур армиясида, агар таъбир жоиз бўлса, артиллерия бош қўмондони вазифасини бажарган. Асарда унинг барча ўқотар, артиллерия қуролларига бошчилик қилганлигининг гувоҳи бўламиз. Хуллас, биз Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг ҳарбий маҳоратига оид бир жиҳатни кўриб чиқишга ҳаракат қилдик. Бу бизга буюк ватандошимиз умр саҳифасининг бир палласига назар солиш имконини берди.

Мухтасар қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Ёшлари Форумида сўзлаган нутқида таъкидланганидек, "Ёшлар - Хоразмийлар, Фарғонийлар, Беруний ва Ибн Синолар, Улугбек, Навоий ва Бобурлар авлодидир"[2].

Биз учинчи Ренесанс остонасида тарихий уйғониш даври мутафаккирлари билан фахрланамиз ва улар қолдирган улкан моддий-маънавий мерос орқали янги Ўзбекистон тараққиётига мустаҳкам тамал тошини қўямиз.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Қодиров П. "Юлдузли тунлар". Т.-"Ўзбекистон" нашриёти, 1990 йил.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йил 25 декабрдаги Ўзбекистон Ёшлари Форумида сўзлаган нутқи. "Халқ сўзи" газетаси, 2020 йил, 26 декабрь.